

---

*Ірина Хоменко,
Ярослав Шрамко*

УДК 167

ЧИ Є НОРМАТИВНОЮ НАУКА ЛОГІКА І ЯК ВОНА МОЖЕ НЕЮ БУТИ?

---

1. Попередні зауваги

Назва цієї статті є очевидною ремінісценцією на відому працю Питирима Сорокіна, опубліковану як вступ до [Sorokin, 1914], де він не тільки піддав сумніву нормативний характер етики як наукової дисципліни, а й переконливо продемонстрував проблемність поняття нормативної науки загалом. Ця проблемність пов'язана в першу чергу з неможливістю приписування істиннісних значень дійсно нормативним твердженням, а, отже, неможливістю залучення нормативних тверджень до складу наукових теорій. Проте таку критичну настанову щодо нормативності фундаментальних теоретичних наук як таких не обов'язково належить поширювати на прикладний аспект наукового знання, що реалізується через практичні наукові дисципліни, які можна застосовувати для спрямування та регулювання певної людської діяльності, набуваючи у такий спосіб нормативного значення.

Стосовно логіки, важливо відрізнити дедуктивну формальну логіку як фундаментальну теоретичну дисципліну від прикладних галузей застосування логіки, серед яких чільне місце посідають сучасні теорії аргументації, які належать до загального напрямку неформальної логіки. У цій статті поряд із запереченням нормативності формальної дедуктивної логіки як фундаментальної теоретичної дисципліни демонструємо принципову можливість нормативного виміру логічного знання, зокрема у прикладному аспекті розвитку сучасної неформальної логіки.

© І. ХОМЕНКО,
Я. ШРАМКО,
2019

2. Предмет формальної логіки

З часів Аристотеля предметом логіки вважають міркування, загальнозначущий вивід, або доведення [Aristotle, s.a.: 24a]. Відповідно до цього логіка як особлива «наука про доведення» виконує «важливу функцію — казати нам, що з чого випливає» [Kleene, 1967: p. 3] і, таким чином, покликана відокремлювати «правильні», тобто логічно коректні міркування від «неправильних». Такий погляд на предмет логіки та її завдання цілком відповідає методичним потребам «логічної освіти». Проте він продукує цілу низку запитань щодо обґрунтування самої логіки. Наведемо деякі з них. Що таке міркування та як його можна реконструювати засобами логіки? Чи маємо витлумачувати міркування як певний процес, і якщо — так, то процес якого роду, і що може (має) бути носієм цього процесу? На якій підставі розрізняють правильні та неправильні міркування? Якщо правильне міркування має відповідати (підпорядковуватись) правилам логіки, то що є підґрунтям останніх?

Для відповіді на такого роду питання у філософії логіки є кілька типових стратегій обґрунтування. Серед них можна виокремити *психологістський*, *лінгвістичний* та *трансценденталістський* підходи. Згідно з першим, правила логіки по суті віддзеркалюють процес (раціонального) людського мислення, точніше, вони ґрунтовані на так званих «законах мислення» та відповідають за те, як ми маємо мислити, якщо хочемо мислити правильно.

Лінгвістичний підхід витлумачує логічні правила як правила оперування мовними виразами. Вони відповідають специфічним закономірностям, що притаманні структурним особливостям мови.

У трансценденталістському розумінні правила логіки репрезентують фундаментальні апріорні структури свідомості, за допомоги яких ми утворюємо (синтезуємо) поняття і організуємо нашу інтуїцію задля отримання знання про світ, який ми сприймаємо в процесі апперцепції.

Незважаючи на очевидну відмінність між цими підходами, всі вони мають чітку *антиреалістську* спрямованість, безпосередньо пов'язуючи предмет логіки з діяльністю деякого суб'єкта — пізнавальною чи мовною діяльністю (практикою) людини або ж когнітивною діяльністю трансцендентальної свідомості (свідомості трансцендентального суб'єкта в кантівському розумінні). Міркування репрезентується (реконструюється) тут як деякий процес — ментальний, мовний або когнітивний, який регулюють і спрямовують певні приписи (правила логіки).

Антиреалістське розуміння предмета й завдань логіки є засадовим для доволі поширеної концепції логіки як нормативної дисципліни, що покликана надавати (обґрунтовувати) норми мислення або міркування і говорити нам, як ми маємо мислити чи міркувати, якщо бажаємо робити це правильно. До цієї нормативної парадигми належить, наприклад, кантівська характеристика логіки як «канону розсуду й розуму»: «У логіці ми хочемо знати не як розсуд існує й мислить і як він до цього часу діяв у мисленні, а як він

повинен діяти в мисленні. Вона має навчати нас правильного, тобто узгодженого із самим собою застосування розсуду» [Kant, 1800: S. 6]. Роль логіки як «нормативної і, зокрема, як практичної дисципліни» підкреслював й Едмунд Гусерль у першому розділі «Логічних досліджень» [Husserl, 1975].

Ідею логіки як нормативної дисципліни було ретельно обґрунтовано Чарльзом Пірсом, який визначив логіку як «теорію самоконтролювального або обдуманого (*deliberate*) мислення» [Peirce, 1955: p. 62]. Пірс наголошував, що «логіка як насправді нормативна наука передбачає відповідь на питання, чого слід прагнути, ще до того, як воно само могло б здійснитися» [Peirce, 1931: p. 577]. Тут Пірс спирається на власну концепцію нормативної науки, яку він розробив у межах загальної класифікації наук [Peirce, 1955: p. 60–61].

За цією класифікацією всі науки поділяють на (А) *науки відкриття*, (В) описові науки та (С) практичні науки. Далі, *науки відкриття* поділяють на (І) математику, (ІІ) *філософію* та (ІІІ) ідеоскопію (окремі науки). До філософії належать (а) феноменологія, (б) *нормативні науки* та (с) метафізика. Насамкінець, до нормативних наук належать такі науки: (і) естетика, (іі) етика, (ііі) *логіка*.

Найзагальнішою нормативною дисципліною є, згідно з Пірсом, естетика — наука про ідеали як такі, або про те, що «є об'єктивно прекрасним, без будь-якої подальшої причини» [Peirce, 1955: p. 62]. Етика обмежує ці ідеали до царини «самоконтролювальної або обдуманого поведінки» [Peirce, 1955: p. 62], а логіка ще більше конкретизує їх щодо процесу раціонального мислення.

Загалом, згідно з Пірсом, нормативна наука є «наукою про закони кореляції речей цілям» [Parker, 2003: p. 30]. Такого роду закони зазвичай виражають через *норми*. Останні є обов'язковими принципами, зразками або стандартами, що сформульовані як певні правила, приписи або директиви, призначені спрямовувати, контролювати та регулювати певну царину діяльності відповідно до певних цінностей (оцінок). Отже, норми є загальнозначущими правилами поведінки (у широкому сенсі). У найширшому розумінні *оцінка* є чимось, що може бути чомусь або комусь приписане шляхом процедури оцінювання. Нормативна інтерпретація оцінок передбачає їх розподіл на дві групи (категорії): позитивні оцінки, або цінності (*правильне, прийнятне, бажане, чудове*), і негативні оцінки, або антицінності, які є протилежними позитивним. Гіпостазуючи зазначені групи, отримуємо дві найзагальніші (парадигмальні) оцінки — *Добре* і *Погане*.

У нормативній інтерпретації логічні правила являють собою логічні норми, що регулюють логічну діяльність відповідно до логічних оцінок, які відокремлюють *логічно добре* від *логічно поганого*. Таким чином, системи логічних правил (логічні системи) розглядають як нормативні системи.

Проте тут виникає фундаментальна проблема нормативних наук загалом: яким має бути їхнє головне завдання стосовно нормативних систем? Чи мають нормативні науки обмежитися дослідженням нормативних сис-

тем, що вже *існують*, чи, можливо, їхнє першочергове призначення полягає в тому, щоб продукувати (встановлювати) *нові* нормативні системи?

Щодо нормативної ролі логіки, якщо таку роль припустити, виявляється, що обидва варіанти відповіді на зазначене запитання є незадовільними. Якщо головним завданням логіки як нормативної науки визначити вивчення *існуючих* нормативних систем, тобто тих правил і принципів, які фактично наявні і які реально використовують люди в їхніх практичних міркуваннях, то тоді, по-перше, логіка перетворюється на емпіричну науку, по-друге, залишається відкритою проблема обґрунтування зазначених систем. Якщо ж уявити, що логіка призначена якось *продувати* і задавати системи правил, яких слід дотримуватися в процесі розмірковування, тоді, по-перше, абсолютно не зрозуміло, на яких підставах логіка покладає на себе таку місію, по-друге, залишається без відповіді все те ж питання обґрунтування зазначених систем.

Загалом нормативне витлумачення логіки наштовхується на серйозні ускладнення, призводячи до того, що можна означити як «зміщення обґрунтування» та «антропологізація».

Щодо *зміщення обґрунтування*, то питання про предмет певної науки стосується насамперед *природи* цієї науки і охоплює засадові (фундаментальні) аспекти науки, будучи, по суті, питанням про її засади. Звісно, будь-яка дисципліна може мати й *прикладне* значення, яке визначається її можливими застосуваннями. Ретельне розрізнення між цими аспектами дає змогу виявити ту важливу обставину, що нормативна складова притаманна саме прикладному виміру наукового знання, коли йдеться про його практичне застосування для досягнення певних цілей. Закони фундаментальної науки виражають закономірності її предметної царини і мають теоретичний характер, прикладна ж наука продукує правила застосування цих законів для практичних потреб, і ці правила мають розпорядчий (приписовий, нормативний) сенс. Таким чином, наголошення на нормативній ролі логічних правил для потреб міркувань може призвести до певної плутанини, що вводить в оману, коли за фундаментальні (базові, засадові) аспекти логіки беруть її прикладні аспекти. Саме така плутанина й означає зміщення обґрунтування, коли замість розв'язання питання про природу логіки в центр уваги потрапляють її можливі застосування.

Гарну ілюстрацію такого роду зміщення можна отримати через відповідну аналогію з математикою. Остання виконує важливу прикладну роль у різноманітних розрахунках (обчисленнях). Чи буде виправданим на цій підставі визначити математику як нормативну науку про форми та методи правильних обчислень і стверджувати, що саме в цьому полягає її природа? Безперечно, якщо ми хочемо, щоб наші розрахунки були правильними, маємо дотримуватися математичних правил. Проте це зовсім не означає, що предмет і головне завдання математики як такої полягає в тому, щоб відрізнити правильні (*хороші*) обчислення від неправильних (*поганих*). Як теоретична

(фундаментальна) наука математика вивчає особливі абстрактні сутності (числа, геометричні фігури, математичні функції тощо), їхні властивості та відношення між ними, а вже *результати* такого вивчення можна ефективно використовувати та застосовувати в процесі обчислення і для інших розрахунків. Аналогічну ситуацію маємо і з логікою.

Щодо *антропологізації*, важливо зазначити, що предметна царина багатьох наук не передбачає обов'язкової наявності в ній людини. З іншого боку, є дисципліни, такі, як психологія, соціологія, історія, економіка тощо, які суттєвим чином концентровані на дослідженні людини, людської діяльності та її продуктів, що й утворюють предмети цих наук. У певному розумінні такі науки можна означити як *антропологічні* в тому розумінні, що явища, факти і закономірності, які вони вивчають, просто не існували б, якби не було людини.

Якщо предмет логіки обмежувати мовними структурами, міркуванням, або мисленням, розглядуваними як різновиди людської діяльності, то результатом буде антропологізація логіки, яка нерозривно пов'яже останню з такого роду діяльністю. «Антропологічне тлумачення» поширюється у такий спосіб як на предмет логіки, так і на її закони й логічні оцінки. Аби переконатися в помилковості такого тлумачення, достатньо здійснити простий мисленнєвий експеримент, уявивши, що людство зникло і не залишилося нікого, хто міг би міркувати, мислити й оперувати мовними структурами. Чи припинили б тоді діяти закони логіки? Наприклад, чи була б тоді властивість *B* будь-якого предмета, що має властивість *A*, за умови, що множина предметів з властивістю *A* є підмножиною предметів з властивістю *B*? Або ж, чи мав би місце в певний момент часу факт *A* за умови, що в цей момент разом мають місце факти *A* і *B*? Стверджувальна відповідь на такого роду запитання свідчить про об'єктивність логічних законів, які стосовно цього нічим не відрізняються від законів математики, фізики, хімії та інших «неантропологічних» наук.

«Антропологічні» (антиреалістські) підходи до обґрунтування логіки та її правил мають суттєві недоліки. Психологічна стратегія фактично перетворює логіку на царину психології. Будучи інтерпретованою в такий спосіб, логіка стає емпіричною дисципліною, правила якої залежать від випадкових обставин суб'єктивістського характеру, пов'язаних з функціонуванням людської психіки. Лінгвістична стратегія, по суті, релятивізує логіку щодо наявних лінгвістичних систем (*мовних каркасів*). Трансценденталістський підхід навряд чи можна узгодити з фактом існування різноманітних (некласичних) логічних систем [Shramko, Wansing, 2011: p. 113–114].

Якщо ж ми розглядаємо логіку як цілком об'єктивну дисципліну, позбавлену будь-якого «антропологічного підґрунтя», то єдиною раціональною альтернативою антиреалістським підходам є онтологічна (реалістська) стратегія обґрунтування логічних правил, яка намагається знайти основу логіки в певного роду *бутті*. Задля цього необхідно відмовитись від нормативного

тлумачення логічних оцінок та логічних систем. Логіка може отримати надійний онтологічний фундамент, спираючись на позбавлене нормативного забарвлення розуміння логічних оцінок як особливого роду об'єктів. Ідею такого розуміння було висунуто Готлобом Фреге у [Frege, 1891; Frege, 1892], який розглянув дві класичні істиннісні оцінки — «істина» (*das Wahre*) і «хиба» (*das Falsche*), що їх приписують висловлюванням як їхні можливі значення. Значення істинності відіграють у логіці передусім семантичну роль, проте в суто онтологічному плані їх можна розглядати як особливі абстрактні об'єкти, що утворюють автономну предметну царину логічних досліджень. Спираючись на неї, можна максимально узагальнено визначити логіку як науку про особливого роду логічні сутності. Зрозуміло, що за своїм характером ця наука є не емпіричною, а апіорною, завдяки цілковито абстрактному характеру логічних сутностей. За влучним виразом Фреге, логіка, витлумачена у такий спосіб, є «наукою про найзагальніші закони буття істини» [Frege, 2001: S. 39].

Для класифікації логічних сутностей можна скористатися загальною онтологічною концепцією Фреге, в якій головними онтологічними категоріями є *предмет* (об'єкт) та *функція* [Marshall, 1953]. Будучи застосованою до царини логічних сутностей, ця концепція дає змогу виокремити *логічні об'єкти* та *логічні функції*. Перші є логічними оцінками (істиннісними значеннями), а другі — функціями, що визначаються на множині логічних об'єктів. Логічні сутності природним чином утворюють логічні структури, визначені певною сукупністю істиннісних значень та додатковим логічним апаратом, що дає змогу її впорядковувати.

Отже, логічний спосіб буття істини є буттям у вигляді особливого роду логічного об'єкта — логічної оцінки. Логічні оцінки утворюють певного роду логічні сукупності — логічні світи, які можуть у той чи той спосіб структурувати себе. Ці світи і ці структури існують об'єктивно, і саме їх вивчає наука логіка як свій предмет (більш детально див.: [Shramko, 2014]).

3. Чи є нормативною неформальна логіка?

Неформальна логіка (*informal logic*) виникає наприкінці 1970-х років. Передумовами її виникнення можна визнати концепції *працюючої логіки* С. Тулміна [Toulmin, 1958] та *нової риторики* Х. Перельмана [Perelman, Olbrechts-Tyteca, 1958]. У них стверджується, що засадові підстави сучасної логіки достатньо суворі і орієнтовані переважно на математичне знання. Від цього страждають інші науки, у межах яких було б доцільним використання логічного інструментарію. І Тулмін, і Перельман насамперед згадували правознавство. На їхню думку, не можна обмежитися тільки формально-логічним мисленням, коли ви намагаєтеся обґрунтувати власну думку у більшості сфер інтелектуальної та практичної діяльності людини. Для того, щоб подолати цю проблему, вони запропонували створити нову теорію аргументації. Для Тулміна такою теорією стала *працююча логіка*, а для Перельмана — *нова риторика*.

Що ж являє собою на сьогодні неформальна логіка, і чим вона відрізняється від формальної дедуктивної логіки (ФДЛ)? Фактично більшість дослідників у царині теорії аргументації зараз визнають, що неформальна логіка — це наукова дисципліна зі своїм інструментарієм дослідження різноманітних аргументацій, з якими люди мають справу в комунікаціях різних типів.

У зв'язку з цим виникає два вагомих питання. Перше — щодо дефініції неформальної логіки. Відповідь на нього відкриває простір для з'ясування таких суттєвих пунктів для нашого дослідження: 1) чи є ця дисципліна фундаментальною або прикладною; 2) чи є вона антропологічною або ні.

Друге питання стосується того, який стосунок має неформальна логіка до логіки, про яку йшлося у першому підрозділі цієї статті. Можна навіть трохи переформулювати останнє питання — чи пов'язана ось ця неформальна логіка безпосередньо з логічним знанням взагалі й, зокрема, з ФДЛ?

На наш погляд, відповіді на наведені вище питання допоможуть розв'язати проблему нормативності неформальної логіки.

Розпочнемо з її дефініції. Тут ми одразу стикаємося з різноманіттям позицій науковців. Свого часу Р. Джонсон, якого разом з Е. Блером вважають фундатором неформальної логіки, задався питанням: скільки способів вживання терміна «*неформальна логіка*» існує серед науковців [Johnson, Blair, 2000]. Спробуємо разом з ним перелічити ці значення.

1. *Неформальна логіка* як концептуальний аналіз таких філософських категорій, як *час*, *простір* тощо.

2. *Неформальна логіка* як напрямок логічного знання, у рамках якого досліджують помилки (*fallacies*) в міркуваннях людей.

3. *Неформальна логіка* як те саме, що й формальна логіка. Тільки тут ми уникаємо будь-яких формалізмів.

4. *Неформальна логіка* як спроба поєднати формальну логіку з міркуваннями, які люди застосовують у реальних процесах комунікації.

5. *Неформальна логіка* як прикладна епістемологія, головне завдання якої полягає у розв'язанні питання, яким чином оцінювати аргументацію.

6. *Неформальна логіка* як дисципліна, яка вивчає практику критичного мислення.

7. *Неформальна логіка* як дисципліна, яка є нормативним вивченням міркування. У її межах розробляють стандарти, критерії та процедури для інтерпретації, оцінювання та побудови міркувань-аргументацій, виражених природною мовою [Blair, Johnson, 2000]. Саме це визначення неформальної логіки на сьогодні є найбільш поширеним серед науковців.

Враховуючи факт наявності цілої низки різних витлумачень неформальної логіки в сучасній літературі, у ґрунтовному дослідженні, де підбито підсумки розвитку теорії аргументації з середини ХХ сторіччя і до нашого часу («Довідник з теорії аргументації»), було запропоновано таку сентенцію: «Термін *неформальна логіка* не можна віднести до жодного добре знаного

підходу. Радше його можна схарактеризувати як сукупність спроб науковців розробити й теоретично обґрунтувати метод для аналізу та оцінювання міркувань (*arguments*), виражених за допомогою природної мови в різних контекстах їхнього використання. Такі дослідження загалом є альтернативою формальній логіці» [Eemeren, Garssen et al., 2015: p. 374].

Підіб'ємо підсумки щодо першого поставленого нами питання: яке ж визначення неформальної логіки взяти як найприйнятніше. З перелічених вище дефініцій можна виокремити перш за все те, що предметом її дослідження є аргументативне міркування, тобто міркування, яке застосовують для переконання співрозмовника в істинності або слушності певної позиції у процесі аргументації. Виходячи з цього зрозуміло, що такі міркування виражають природною, а не формалізованою мовою, оскільки сфера їх застосування — реальні комунікативні процеси, в яких люди беруть участь щодня. Отже, неформальна логіка за своїм предметом не є фундаментальною дисципліною, вона має суто прикладний характер. У зв'язку з цим у ній широко розповсюджені емпіричні дослідження, для яких на сьогодні вже розроблено спеціальний інструментарій [Khomenko, 2018b].

Крім того, аргументативні міркування за своєю природою є діалогічними. Такі міркування обов'язково передбачають співрозмовника, вони спрямовані на нього. Їхня мета, як вже говорилося вище, полягає не в інформаційному повідомленні з приводу чогось, а саме в переконанні людини, на яку спрямоване це міркування-аргументація. Звідси випливає, що неформальна логіка є *антропологічною* дисципліною. Тут обов'язково треба враховувати особистості пропонента та опонента, а також критичні зауваження, які вони можуть надати один одному щодо їхніх аргументацій. А ще краще, якщо будуть також враховані інтереси аудиторії, яка може й не бути активним учасником певної комунікації, але на яку це аргументативне міркування також справляє вплив.

Тепер щодо другого питання: який стосунок має неформальна логіка до логічного знання? Тут виникає цікава ситуація. Науковців поділяють на два табори залежно від того, позитивно чи негативно вони відповідають на поставлене питання. Так, наприклад, всесвітньо відомий фінський логік Я. Хінтикка з цього приводу пише: «Я дуже симпатизую намірам тих філософів, які говорять про *неформальну логіку*, але я не думаю, що можна досягти якоїсь ясності, використовуючи термін *логіка* для того, що вони роблять» [Hintikka, 1999].

Проте, незважаючи на негативні відгуки прихильників табору, до якого належить Я. Хінтикка, інші дослідники стверджують, що й неформальна логіка є логікою тільки з певними відмінностями від ФДЛ. Так, наприклад, Дж. Фриман пише: «Що таке логіка? На це питання класичною відповіддю буде, що логіка — це оцінювання міркувань... Відповідно до цієї дефініції, немає запитань щодо того, чи є неформальна логіка логікою» [Freeman, 1994: p. 36].

Хто ж у цій ситуації має рацію? Чи насправді неформальна логіка є частиною сучасного логічного знання? Спробуємо дати власну відповідь на це запитання. По-перше, неформальна логіка не вивчає на теоретичному рівні міркування та абстрактні алгоритми, за якими їх будують. Її взагалі не цікавлять абстракції. Предметом її дослідження є так зване аргументативне міркування, або міркування-аргументація¹. В англomовній літературі для такого типу міркувань застосовують термін *real argument*². Такі міркування не є певними абстракціями. Вони є антропологізованими, тобто тісно пов'язаними з людьми, які їх застосовують у різноманітних комунікативних процесах (політичні дебати, рекламні повідомлення, наукові дискусії, суперечки віч-на-віч тощо). Такі міркування-аргументації доволі часто спрямовані на аудиторію, на її інтереси та вподобання. Тому при їх побудові треба враховувати не тільки логічні, але й риторичні характеристики. Зазначене вище спрямовує неформальних логіків досліджувати такі міркування не самі по собі, а зануреними у певні контексти їх застосування, враховувати їхню контекстуальність.

По-друге, кілька слів щодо оцінки аргументативних міркувань у неформальній логіці. Якщо ФДЛ як критерій оцінки міркування застосовує його правильність, тобто відповідність законам логіки, то у межах неформальної логіки пропонують зовсім інші критерії. Тут не говорять про правильність певного міркування-аргументації, тут говорять про те, хороше (*good*) воно чи погане (*bad*) для певної комунікації, метою якої є переконання співрозмовника або аудиторії.

Крім того, якщо у ФДЛ існують певні формальні алгоритми (синтаксичні або семантичні), за якими ви чітко можете з'ясувати, чи є досліджуване міркування правильним або ні, то у неформальній логіці їх замінюють оцінки, які мають не логічний, а радше епістемологічний характер. Не випадково цю логіку іноді називають *прикладною епістемологією* [Battersby, 1989, 2006; Freeman, 1994, 2000; Pinto, 1994].

На сьогодні проблема оцінки аргументативних міркувань є дискусійною серед неформальних логіків. Жодна міжнародна конференція з аргументації не проходить без обговорення цієї тематики. Проте треба зазначити, що більшість науковців спираються та досліджують такі три критерії: релевантність (*relevance*), прийнятність (*acceptability*) і достатність (*sufficiency*).

---

¹ Не слід плутати з англomовним терміном *argumentation*, який у літературі застосовують для позначення форми діалогічної взаємодії, де метою сперечальників є розв'язання конфлікту їхніх позицій з певного питання із застосуванням як вербальних, так і невербальних засобів (наприклад, візуальна (*visual*) та звукова (*sound*) аргументація).

² Звернімо увагу на цікавий факт. Як правило, коли йдеться про міркування щодо ФДЛ, то в англomовній літературі переважно застосовують термін *reasoning*, тобто йдеться про процес отримання нового знання, висновку (*conclusion*) із засновків (*premises*). Якщо ж науковці говорять про міркування у межах неформальної логіки, то, як правило, вони застосовують англomовний термін *argument* (а ще точніше *real argument*).

Коротко ці критерії оцінки міркування отримали назву RAS. Їх запропонували ще наприкінці 1970-х років Е. Блер та Р. Джонсон.

Таким чином, аргументативне міркування буде високоякісним лише за умови, що його засновки є релевантними щодо висновку, прийнятними щодо мети комунікації та достатніми для підтримки позиції аргументатора.

І, по-третє, неформальні логіки у своїх дослідженнях активно застосовують результати з царини когнітивістики, зокрема когнітивної психології. Особливо це стосується експериментів, які було проведено для з'ясування питання, як люди ставляться до тих чи тих схем дедуктивних міркувань і чи використовуватимуть вони їх у реальних комунікативних процесах, де вони є учасниками. У зв'язку з цим актуальною стає проблема натуральної дедукції (*natural deduction*) [Declerck, Reed, 2001; Burne, 1989; Evans, 1998; Fiddick et al., 2000; Ford, 1995].

Підсумовуючи наведене вище, сучасну неформальну логіку можна тепер репрезентувати як нормативну (логічний аспект) та дескриптивну (риторичний, епістемологічний, когнітивний аспекти) дисципліну [Khomeenko, 2018a]. Її предметна царина перебуває на перетині логіки, риторики, епістемології та когнітивної психології, а головне завдання полягає у дослідженні аргументативних міркувань, які застосовують люди в реальних комунікативних процесах, шляхом розробки певних стандартів, критеріїв та процедур для їх інтерпретацій та оцінювання.

4. Висновки

У цій статті ми коротко розглянули співвідношення між фундаментальним і прикладним науковим знанням, зокрема стосовно логіки як науки про форми і методи правильних міркувань. Підбиваючи підсумки, слід зазначити, що будь-яка наука має засадові аспекти (пов'язані із самими її природою та предметом) і прикладні аспекти (пов'язані з її можливими застосуваннями). Це повною мірою стосується і логіки, яка поряд з фундаментальним дедуктивним ядром має й різноманітні прикладні дисципліни, до яких належить і сучасна неформальна логіка. Жодна наука не є і не може бути нормативною стосовно своїх засадових (фундаментальних) аспектів, і в тому числі логіка. Разом з тим будь-яка наука є певною мірою нормативною стосовно своїх прикладних аспектів, і неформальна логіка чудово ілюструє цю тезу в розрізі нормативного розгортання прикладних систем сучасних теорій аргументації.

ДЖЕРЕЛА / REFERENCES

- Aristotle (s.a.). *Analytica Priora*.
Battersby, M.E. (2006). Applied Epistemology and Argumentation Epidemiology. *Informal Logic*, 26(1), 41-62.
Battersby, M.E. (1989). Critical Thinking as Applied Epistemology: Relocating Critical Thinking in the Philosophical Landscape. *Informal Logic*, 11(2), 91-100.

- Byrne, R.M. (1989). Suppressing valid inferences with conditionals. *Cognition*, 31, 61-83.
- Declerck, R., Reed, S. (2001). *Conditionals: a comprehensive empirical analysis*. Mouton de Gruyter.
- Eemeren, F.H. van, Garssen, B., Krabbe, E.C.W., Snoeck Henkemans, F.A., Verheij, B., Wagemans, J.H.M. (Eds.) (2015). *Handbook of argumentation theory*. Dordrecht: Springer Reference.
- Evans, J. (1998). Matching bias in conditional reasoning: Do we understand it after 25 years? *Thinking and Reasoning*, 4, 45-82.
- Fiddick, L., Cosmides, L., Tooby, J. (2000). No interpretation without representation: the role of domain-specific representations and inferences in the Wason selection task. *Cognition*, 77, 1-79.
- Ford, M. (1995). Two modes of mental representation and problem solution in syllogistic reasoning. *Cognition*, 54, 1-71.
- Frege, G. (2011). Funktion und Begriff. Vortrag gehalten in der Sitzung vom 9. Januar 1891 der Jenaischen Gesellschaft für Medizin und Naturwissenschaft. Verlag Hermann Pohle, Jena 1891. Reprinted in: Patzig, Günther (Hg.). *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien* (SS. 1-22). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Frege, G. (1892). Über Sinn und Bedeutung. Zeitschrift für Philosophie und philosophische Kritik (Bd. 100, SS. 25-50). Reprinted in: Patzig, Günther (Hg.). (2011). *Funktion, Begriff, Bedeutung. Fünf logische Studien* (SS. 23-46). Göttingen: Vandenhoeck und Ruprecht.
- Frege, G. (2001). *Schriften zur Logik und Sprachphilosophie Aus dem Nachlaß*. Hamburg: Felix Meiner Verlag GmbH.
- Freeman, J.B. (1994). The Place of Informal Logic in Logic. *New Essays in Informal Logic* (pp. 36-47). Windsor, Ontario, Canada: Informal Logic.
- Freeman, J.B. (2000). The Place of Informal Logic in Philosophy. *Informal Logic*, 20 (2), 117-128.
- Hintikka, J. (1999). True and False Logics of Scientific Discovery. In: *Selected Papers* (vol. 5, pp. 115 — 196). Dordrecht, Boston: Kluwer, 1999.
- Husserl, E. (1975). *Logische Untersuchungen. Erster Band: Prolegomena zur reinen Logik*. Text der 1. und 2. Auflage / Hrsg. von Elmar Holenstein.
- Johnson, R.H., Blair, J.A. (2000). Informal logic. An Overview. *Informal Logic*, 20 (2), 93-107.
- Kant, I. (1800). *Logik — Ein Handbuch zu Vorlesungen (im Auftrag Kants hrsg. von Gottlob Benjamin Jäsche)*. Königsberg.
- Khomenko, I. (2018a). A Look at informak logic. *Future Human Image*, 9, 52-62.
- Khomenko, I. (2018b). Empiricalization as a Trend in Argumentation Study. *Future Human Image*, 10, 20-28.
- Kleene, S.C. (1967). *Mathematical Logic*. New York: Wiley.
- Marshall, W. (1953). Frege's theory of functions and objects. *Philosophical Review*, 62, 374-390.
- Parker, K. (2003). Reconstructing the normative science. *Cognitio*, 4, 27 — 45.
- Peirce, C.S. (1955). Philosophy and the sciences: a classification. *Philosophical Writings of Peirce* / Ed. by J. Buchle (pp. 60 — 73). New York: Dover.
- Peirce, C.S. (1931). *The Collected Papers. Vol. I: Principles of Philosophy*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Perelman, Ch., Olbrechts-Tyteca, L. (1958). *Traité De L'argumentation: La Nouvelle Rhétorique*. Paris: Presses Universitaires de France.
- Pinto, R.C. (1994). Logic, Epistemology and Argumeny Appraisal. In: *New Essays in Informal Logic* (pp. 116-124). Windsor, Ontario, Canada: Informal Logic.
- Shramko, Y., Wansing, H. (2011). *Truth and Falsehood. An Inquiry into Generalized Logical Values*. Dordrecht, Heidelberg, London, New York: Springer.
- Shramko, Y. (2014). The logical way of being true: truth values and the onto-logical foundation of logic. *Logic and Logical Philosophy*, 23, 119-131.

Sorokin, P. (1914). *Crime and Punishment: Service and Reward*. St. Petersburg: Isdatelstvo Dolbysheva.

Toulmin, S.H. (1958). *The Uses of Argument*. Cambridge: Cambridge UP.

Одержано / Received 11.11.2019

Хоменко, Ірина — доктор філософських наук, професорка, завідувачка кафедри логіки Київського національного університету ім. Тараса Шевченка.

Шрамко, Ярослав — доктор філософських наук, професор, ректор Криворізького державного педагогічного університету.
